

SUNSHINE SECONDARY SCHOOL MOCK 2015

KISWAHILI PAPER 2

1. UFAHAMU

Soma taarifa ifuatayo kasha ujibu maswali.

Historia ya katiba

Katiba ni utaratibu wa sheria unaoweka mpango wa jamii kuendesha mambo. Ni muhimu kila raia ajue katiba ya nchi yake.

Katiba yaweza kuwa imeandikwa au haikuandikwa. Katika jamii za jadi, katiba ilihifadhiwa na kupokezwa kwa mdomo. Mtindo wa kuandika katiba ulianza nchini Marekani mwaka 1787. Ingawa katiba hii imefanyiwa mabadiliko hapa na pale, bado ni ileile. Kenya ilipowekwa chini ya himaya ya Uingereza mwaka 1895, ilianza kutumia katiba ya Uingereza. Baada ya masetla wa kikoloni kujikita, Kenya kuwa koloni. Hii ililazimu pawe na katiba nyingine mwaka 1920. Waafrika waliupinga mfumo huu kwa sababu haukuwahusisha kikamilifu kwenye masuala ya uongozi. Utetezi wa waniasia ulilazimisha serikali ya Uingereza kuitisha makongamano mbalimbali kama vile lile la Devonshire na mengine ili kurekebisha katiba. Waafrika hawakuridhika. Wakaendelea kudai katiba mwafaka. Harakati hizi zilileta kuitishwa kwa kongamano la katiba la Lancaster. Lengo lilikuwa kuandika katiba itakayotumiwa nchini hadi leo. Kati ya wajumbe walioenda Uingereza kuandika katiba mwaka 1962 ni pamoja na Tom Mboya, Jean Marie Seroney, Julius Kiano, Jomo Kenyatta, Masinde Muliro, Oginga Odinga, Ronald Ngala, Daniel Arap Moi na James Gichuru. Wengine ni Martin Shikuku, Dennis Akumu, Taita Towett, Abdilahi Nassir, Jeremiah Nyaga na John Keen.

Katiba ni kitovu cha taifa. Baina ya mambo inayotekeleza ni kuweka utaratibu na kanuni za utawala, kwa mfano, utawala wa kimikoa na serikali za wilaya. Pamoja na haya, katiba hufafanua vyombo vikuu vya serikali, mamlaka yavyo na mipaka yavyo ya kutenda. Vyombo hivi ni bunge, mahakama, urais, jeshi n.k. Hali kadhalika, katiba hupambanua haki za raia.

Hii hudumisha demokrasia na huwawezesha wananchi kupata uhuru na haki za kimsingi. Katiba hukinga haki za kila raia, hasa kutokana na udhalimu wa wengi au wenye uwezo mkubwa. Zaidi ya yote, katiba huimarisha asasi za umma ili kudumisha uwajibikaji.

Katiba huhalalishwa na watawaliwa. Hii hutokea wanaposhirikishwa katika uandishi wake. Kuanzia miaka ya themanini, raia walianza kudai katiba igeuzwe. Mwamko wa kutaka mageuzi ulianza kwa harakati za kubadilisha mfumo wa kisiasa kutoka ule wa chama kimoja hadi ule wa demokrasia ya vyama vingi. Haja ya mfumo mpya wa kisiasa ulilenga kuwashirikisha wananchi katika utawala na kuondoa uimla.

Harakati zilitia fora miaka ya tisini. Mambo yaliyochochea hali hii ni mengi. Kwanza, katiba iliyokuwa imeandikwa na watu wachache ilikuwa imefanyiwa marekebisho mengi. Marekebisho haya yalimpa rais mamlaka mengi juu ya serikali kuu na vyombo tofauti vya serikali. Pili, viongozi na watu wenye uwezo na utajiri walipuuza katiba. Raia walihisi wanadhulumiwa. Walipinga hali ya wachache waliomzunguka rais kunufaika huku umma

ukitengwa. Tatu, kutokana na uongozi uliokuweco wakati huo, wanawake, watoto na walemavu walidhulumiwa na kukosa uwakilishi ufaao. Hatimaye, pakawa na ongezeko la uharibifu wa mazingira, ufisadi na unyakuzi wa mali ya umma kama vile ardhi.

Waliopigania katiba mpya walikuwa na haja ya katiba ambayo uandikaji wake ungewahusisha Wakenya wote. Mwanzoni, serikali ilipinga wito wa mabadiliko. Lakini mnamo mwaka 2001 iliunda Tume ya Marekebisho ya Katiba ili kutekeleza mahitaji ya wananchi. Tume hii iliwahamasisha na kuwashawishi raia kutoa maoni. Tume iliandaa vikao katika maeneo ya ubunge 210 ambapo wananchi walitoa mapendekezo kuhusu marekebisho ya katiba waliyotaka.

Katika mapendekezo hayo raia walisisitiza mambo kadhaa. Jambo la kwanza ni utawala mwema na uwajibikaji wa viongozi na maafisa wa umma. Jambo lingine ni kulinda haki za binadamu zikiwemo za wanawake, watoto na walemavu. Raia walidai kanuni za usawa na ulinganifu. Aidha walitilia mkazo mahitaji ya msingi kama chakula, afya nzuri, makao, elimu, usalama, uchumi, na kadhalika.

Msingi wa mapendekezo hayo yote ni kuwepo na amani ya kitaifa, umoja na uadilifu ili kulinda maslahi ya wananchi wote na taifa.

Maswali :

(a) Eleza kilichosababisha kongamano la katiba la Lancaster **(alama3)**

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

(b) Taja mambo matatu yaliyotiliwa mkazo na raia katika maoni yao kuhusu katiba. **(alama3)**

.....
.....
.....
.....
.....
.....

(c) Eleza umuhimu wa katiba kwa mujibu wa taarifa. **(alama3)**

.....
.....

.....
.....
.....
.....

(d) Taja sababu zilizochangia ubadilishaji wa katiba. **(alama3)**

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

(e) Eleza maana ya maneno haya kama yalivyotumiwa katika taarifa. **(alama3)**

(i) Kitovu

.....

(ii) Harakati

.....

(iii) Hamasisha

.....

2. UFUPISHO

Soma makala haya kisha ujibu maswali yanayofuata.

Lugha ya Kiswahili ni lugha iliyoendelea sana. Leo hii lugha hii inasemwa na watu wote nchini Tanzania, Rwanda, Burundi, nchini Kenya, Nchini Uganda, Zaire, Malawi, msumbiji, Zambia, Somalia, Bukini (Madagascar) na Ngazija (Comoro), inasemwa na asilimia kubwa ya wananchi wa huko. Aidha lugha hii ina wasemaji si haba katika kisiwa cha Soktana nchini Oman.

Fauka ya maendeleo haya, Kiswahili kinatumika kwa minajili ya matangazo ya habari katika idhaa nyingi za mashirika ya habari ulimwenguni. Nchi zenye idhaa za Kiswahili ni kama vile hizi zetu za Afrika ya Mashariki na kati, Afrika ya kusini, Nigeria, Ghana, Uingereza, (shirika la B.B.C) Marekani (shirika la V.O.A), Ujerumani (shirika la Radio DeutchWelle, Cologne), Urusi (Radio Moscow), China, India nakadhalika.

Maendeleo mengine yanapatikana katika upande wa elimu. Marekani peke yake, kuna vyuo zaidi ya mia moja vinavyofundisha Kiswahili kama lugha muhimu ya kigeni. Huko Uingereza vyuo kama London, Carmbridge na Oxford vinafundisha lugha hii. Nchi nyingine ambazo zina vyuo vinavyofunza lugha ya Kiswahili ni kama vile Japan, Korea, Ghana, Nigeria na kadhalika.

Kweli Kiswahili kimeendelea jamani. Lakini je, kilianza vipi? Na ilikuwaje kikaweza kupiga hatua hizi zote?

Kiswahili kilianza kuzungumzwa na kabila dogo la watu walio kuwa wakiitwa wangozi. Watu hawa walikuwa wakiishi mahali palipoitwa shungwaya. Shungwaya ni nchi ya zamani iliyokuwa eneo lililoko katika nchi mbili jirani ambazo siku hizi ni Kenya na Somalia. Kabila hili la wangozi liliishi jirani na makabila mengine kama vile wajikenda, wapokomo, Wamalakote (au Waelwana) na Wangazija (kabla hawajahamia visiwa vya Ngazija). Lugha ya wangozi siku hizo, ambayo ndiyo mzazi wa Kiswahili cha leo, ilijulikana kwa jina kingozi. Kama ilivyosemwa hapo awali, kingozi kilisemwa na watu wachache sana.

Je lugha hii ilikuwaje mpaka ikapata maendeleo haya makubwa tunayoyashuhudia siku hizi? Ama kwa hakika, Kiswahili ni lugha iliyo bahatika tu. Inaweza kusemwa kwamba lugha hii ilipendelewa na mazingira na historia.

Jambo la kwanza, wageni waliotoka mashariki ya kati kufikia hizi janibu zetu Afrika ya mashariki walikaribishwa vizuri na hawa wangozi. Wakaingilia wageni na wenyeji kindakindaki, kidini, kitawala, kibiashara na kitamaduni kwa jumla. Punde si punde wangozi, ambao baadaye walijulikana kama waswahili na wageni hawa, wakaelimika katika dini (yakiisilamu), biashara na mambo ya utawala aina mpya. Lugha yao nayo ikapanuka pale ilipochukua msamiati wa kigeni hususan wa Kiarabu na Kiajemi na kuufanya uwe wake, ili kueleza kwa rahisi zaidi mambo haya mageni katika taaluma za dini, biashara, siasa na hata sayansi kama vile unajimu. Wakati huo, lugha ya Wangozi sasa ikaitwa Kiswahili wala sio kingozi. Tatizo hapa ni kuwa kwa vile Kiswahili kilichukua msamiati mwingi wa kigeni ili kuelezea taaluma hizi mpya, baadaye kimekuja shukiwa kwamba ni lugha ya kigeni ilhali ni lugha ya Kiafrika asilia, na kitovu chake ni nchi mpya za kiafrika zilitwazo Kenya na Somalia hii leo.

(a) Thibitisha kuwa Kiswahili kimekuwa lugha ya kimaitaifa (maneno 35 – 40) (alama 7)

Matayarisho:

.....
.....
.....
.....
.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Nakala Safi:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(b) Ukitumia maneno yako mwenyewe, eleza ujumbe ulio katika aya ya mwisho. (alama 8)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

SARUFI

1. Eleza sifa bainifu za sauti /j/. (al 2)

.....

.....

.....

2. Tofautisha mofimu huru na tegemezi kwa kutolea mifano mwafaka. (al 2)

.....

.....

.....

3. Unda neno lenye silabi ifuatayo KIKKIKI (al 1)

.....

.....

4. Tia shadda katika sentensi ifuatayo (al 1)

Wachezaji wamo uwanjani.

.....

.....

5. (i) Kiimbo ni nini? (al 1)

.....

.....

(ii) Onyesha matumizi mawili ya kiimbo. (al 2)

.....

.....
.....
6. Ainisha (al 3)

Wasiorithishwa

.....
.....
.....
.....
.....

7. Sahihisha sentensi ifuatayo. (al 2)

Sukari zilizowekwa mfukoni zimenyeshewa

.....
.....
.....

8. Eleza maana ya sentensi zifuatazo. (al 2)

(i) Tunda lenyewe limeoza

.....
.....

(ii) Tunda lenye shimo halinunuliki

.....
.....

9. Kanusha sentensi ifuatayo. (al 2)

Ningalifuzu katika mtihani wangu ningalituzwa.

.....
.....
.....

10. Tunga sentensi na ubainishe kijalizo. (al 2)

.....
.....
.....

11. Andika sentensi usemi halisi.

Rais alisema kuwa wangepata tiba ya bure kama bunge lingepitisha mswada huo.

.....
.....
.....

12. Tunga sentensi yenye muundo wa: (al 3)

Kiima, kiarifa, yambwa tendwa, yambwa tendewa na yambua ala.

.....
.....
.....
.....

13. Changanua sentensi kwa kutumia jedwali. (al 4)

Wachezaji vikapu watafanikiwa katika mechi hiyo watatuzwa medali

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

14. Nyambua kitenzi hiki katika kauli iliyo mabanoni *pa* (tendeka) (al 1)

.....
.....
.....

15. Bainisha virai katika sentensi hii. (al 3)

Juma alikwenda mjini kwa miguu

.....
.....

.....
.....
16. Tunga sentensi kudhihirisha matumizi mawili ya KU. (al 2)

.....
.....
.....

17. Onyesha matumizi mawili ya nukta mkato. (al 2)

.....
.....
.....

18. Toa maana mbili ya sentensi ifuatayo: (al 2)

Laleni!

.....
.....
.....

ISIMUJAMII: (ALAMA 10)

(a) (i) Eleza maana ya krioli. (alama 2)

.....
.....
.....
.....

(ii) Eleza sifa zozote tatu za krioli. (alama 3)

.....
.....
.....
.....
.....
.....

(b) (i) Eleza maana ya Lingua Franka

(alama 2)

.....

.....

.....

.....

(ii) Tambua sifa zozote tatu za Lingua Franka

(alama 3)

.....

.....

.....

.....

.....